

Regeringens proposition

1989/90: 30

om vissa äktenskapsrättsliga frågor

Prop.
1989/90: 30

Regeringen föreslår riksdagen att anta det förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 19 oktober 1989.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås två ändringar i äktenskapsbalkens regler om bodelning.

Den ena ändringen avser den s. k. vederlagsregeln i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken, som reglerar det fallet att den ena maken utan den andra makens samtycke i inte obetydlig omfattning genom gåva har minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom. Enligt den nuvarande regeln skall den andra maken kompenseras för det vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, om gåvan eller motsvarande åtgärd har vidtagits inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes. Förslaget innebär att denna ettårstid förlängs till tre år.

Den andra ändringen rör behandlingen av pensionsförsäkringar vid bodelning. Förslaget innebär att en rätt till pensionsförsäkring av sådant slag som normalt skall hållas utanför bodelning enligt 10 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken kan dras in i bodelningen, om det skulle vara oskäligt att hålla rättigheten utanför.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1990.

Förslag till

Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

3 §

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller
2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Rätt till pension som avses i andra stycket skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

11 kap.

4 §

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämsställas förvärv av

rättigheten. Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990.
 2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1990 tillämpas 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § i deras äldre lydelse.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 oktober 1989

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Hjelm-Wallén, S. Andersson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Hultström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Nordberg, Engström, Freivalds, Wallström, Löw, Persson

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om vissa äktenskapsrättsliga frågor

1 Inledning

På äktenskapsrättens och närgränsande områden har under de senaste årtiondena bedrivits ett omfattande reformarbete. Efter åtskilliga delreformer resulterade detta arbete i att en ny äktenskapsbalk (ÄktB) antogs år 1987, samtidigt som viktiga ändringar gjordes i ärvdabalken (ÄB). Vidare beslöts nya lagar om sambors egendomsförhållanden, se lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem (sambolagen) och lagen (1987:813) om homosexuella sambor. Den nya lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1988.

Redan till 1987/88 års riksmöte väcktes motioner om ändringar i den nya lagstiftningen. Motionerna avslogs av riksdagen under våren 1988 (se LU 1987/88:19). Till 1988/89 års riksmöte väcktes nya motioner. Dessa motioner – utom en som hade samband med det pågående arbetet på en ny personförsäkringslag – avslogs av riksdagen under våren 1989. Samtidigt uttalade riksdagen emellertid att tiden nu kunde vara mogen för en utvärdering av den nya äktenskapslagstiftningen (se 1988/89:LU22).

På initiativ av justitiedepartementet hölls den 10 maj 1989 en hearing angående utfallet av 1987 års familjerätsreform. Därefter har inom departementet utarbetats promemorian (Ds 1989:41) Vissa äktenskapsrättsliga frågor. Promemorian, som innehåller förslag om två mindre ändringar i äktenskapsbalken, har remissbehandlats.

Under beredningen av lagstiftningsärendet i justitiedepartementet har överläggningar hållits med företrädare för justitiedepartementen i Danmark, Finland och Norge.

Till protokollet i detta ärende bör fogas dels en redogörelse för det huvudsakliga innehållet i promemorian som *bilaga 1*, dels promemorians lagförslag som *bilaga 2*, dels en sammanställning av remissyttrandena som *bilaga 3*.

Regeringen beslöt den 28 september 1989 att inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken. Förslaget hade upprättats i justitiedepartementet på grundval av den nämnda promemorian.

Det lagförslag som remitterades till lagrådet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*. Prop. 1989/90: 30

Lagrådet har i sitt yttrande, som bör fogas till protokollet som *bilaga 5*, godtagit förslaget men förordat en redaktionell ändring i lagtexten. Propositionens lagförslag har ändrats i enlighet med vad lagrådet förordat.

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna utgångspunkter

De nyheter inom äktenskapslagstiftningen som tillkom då ÄktB trädde i kraft den 1 januari 1988 avser särskilt reglerna om makars egendom. Syftet med lagändringarna var framför allt att åstadkomma en bättre utjämning mellan en ekonomiskt starkare och en ekonomiskt svagare make när det gäller fördelningen av egendomen vid äktenskapets upplösning genom äktenskapsskillnad. Likartade motiv låg bakom den nya sambolagen. Genom denna lag har införts ett grundläggande ekonomiskt skydd för parterna i samboförhållanden. Genom lagen om homosexuella sambor har vidare sambolagens regler — och regler om sambor i vissa andra lagar — gjorts tillämpliga även på homosexuella samboförhållanden. Syftet med ändringarna i ÄB, som innebär bl. a. att efterlevande make numera har arvsrätt framför gemensamma bröstarvingar, var framför allt att skapa bättre möjligheter för den efterlevande maken att sitta kvar i orubbat bo.

De nya reglerna har gällt i mindre än två år. Vid den hearing som nämnts i avsnitt 1 framhölls av jurister som är praktiskt verksamma på det familjerättsliga området att den nya lagstiftningen tycktes fungera bra men att erfarenheterna av den alltså var begränsade med hänsyn till den korta tid som förflutit sedan reformen trädde i kraft. Det var en allmän uppfattning bland dem som deltog i hearingen att man inte nu — så kort tid efter reformen — borde ompröva de ställningstaganden som gjorts vid reformens ikraftträdande. Endast om det på någon eller några punkter visade sig föreligga akuta problem av större omfattning borde lagändringar göras. Denna ståndpunkt har därefter fått brett stöd under remissbehandlingen.

Med hänsyn till det anförda finns det enligt min mening inte anledning att allmänt ompröva 1987 års familjerättsreform. Endast när det gäller två frågor synes det föreligga skäl att nu överväga ändringar. Det gäller dels vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB, dels frågan om pensionsförsäkringars behandling i bodelningssammanhang. I båda dessa frågor föreligger nu tillräckliga erfarenheter av den praktiska tillämpningen av den nya lagstiftningen som underlag för en justering av de nya reglerna på dessa punkter.

Mitt förslag: Ettårstiden i vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB förlängs till tre år.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se s. 8–12).

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser har tillstyrkt promemorieförslaget eller lämnat det utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall enligt 11 kap. 4 § första stycket ÄktB den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Bakgrunden till denna s. k. vederlagsregel är följande.

Enligt den äktenskapslagstiftning som ersattes av ÄktB – giftermålsbalken (GB) – fick makarna under äktenskapet fritt förfoga över sitt giftorättsgods (med vissa undantag, de s. k. rådighetsinskränkningarna, se 6 kap. 4 och 5 §§ GB). Var och en av makarna var dock skyldig att vårda sitt giftorättsgods så att det inte otillbörligen minskades till den andra makens nackdel (6 kap. 3 § GB). Denna vårdnadsplikt sanktionerades genom s. k. vederlagsregler (se 13 kap. 6 och 7 §§ GB). Dessa regler innebar bl. a. att en make, vars intressen på ett otillbörligt sätt hade åsidosatts av den andra maken, skulle kompenseras vid bodelningen så att resultatet blev i huvudsak detsamma som om den andra maken inte på detta sätt hade brutit mot sin vårdnadsplikt. Det fanns också vederlagsregler för vissa andra situationer (se 13 kap. 5 och 8 §§).

Familjelagssakkunniga föreslog i betänkandet (SOU 1981:85) Äkten- skapsbalk att dessa vederlagsregler i GB skulle ersättas med den regel som har tagits in i 11 kap. 4 § ÄktB. De sakkunniga hade från praktiskt verk samma jurister inhämtat att GB:s vederlagsregler inte längre var ändamålsenliga och därför knappast användes alls. Enligt de sakkunniga kunde en förklaring till det vara att det ofta var svårt att långt i efterhand bedöma det berättigade eller tillbörliga i en makes åtgärder med sin egendom (se SOU 1981:85 s. 178).

Vad de sakkunniga uppgav vann stöd av vad som framkom vid remiss- behandlingen av de sakkunnigas förslag. Förslaget att ersätta de gamla vederlagsreglerna med den regel som nu finns i 11 kap. 4 § ÄktB lämnades utan erinran av praktiskt taget alla remissinstanser (se prop. 1986/87:1 s. 49).

I prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m. m. anförde föredragande de- partementschefen (s. 49 f) bl. a. att det inte fanns något praktiskt behov av vederlagsregler för fall då en make under ett bestående äktenskap förfogar över sitt giftorättsgods, oavsett om åtgärden var ekonomiskt befogad eller

ej. Som skäl angav departementschefen — utöver vad de sakkunniga åberopat — att samhällsutvecklingen genom bl.a. den ökade förvärvsverksamheten bland kvinnor hade gjort makar i allmänhet alltmer ekonomiskt självständiga och därmed mindre beroende av ekonomiska garantier av det slag som vederlagsreglerna utgör. Departementschefen fann alltså att någon korrigerings av en bodelning med hänsyn till åtgärder som en make hade vidtagit långt tillbaka i tiden inte längre borde ske. Däremot ansåg han att det även i fortsättningen fanns behov av en möjlighet att korrigera bodelningen i fall då maken inför en förestående upplösning av äktenskapet gjorde ekonomiska transaktioner i illojalt syfte som var inriktade på att missgynna den andra maken. Han påpekade att bodelningen i sådana fall kunde jämkas med stöd av reglerna i 12 kap. ÄktB. På det sättet kunde förhindras att egendom fördes över från den andra maken till den make som hade vidtagit den illojala åtgärden.

Jämningsreglerna kan emellertid inte användas för att få egendom överförd från den illojala maken till den andra maken. Departementschefen fann därför att det behövdes en särskild regel som gav den förfördelade maken kompensation vid bodelning i sådana fall då den illojala maken inför en äktenskapsskillnad hade förfogat över sitt giftorättsgods i syfte att minska eller omintetgöra den andra makens giftorättsanspråk i denna egendom.

Beträffande den närmare utformningen av den nya vederlagsregeln anförde departementschefen (se prop. 1986/87:1 s. 50):

Vid utformningen av en sådan regel bör undvikas att syftet med förfogandet över giftorättsgodset behöver utredas. Också frågan huruvida den make som har förfogat över egendomen hade klart för sig att en äktenskapsskillnad var förestående kan vara svår att utreda. En lösning bör därför, som de sakkunniga har framhållit, sökas efter mer objektiva linjer. I likhet med de sakkunniga och en nära nog enhällig remissopinion förordar jag att de nuvarande vederlagsreglerna ändras så, att endast vederlagsfria eller därmed jämförliga avhändelser av giftorättsgods som har ägt rum inom en kortare tid före det att ansökan gjordes om äktenskapsskillnad och som har vidtagits utan den andra makens samtycke skall kunna medföra att bodelningen korrigeras.

Enligt de sakkunniga bör denna tid bestämmas till ett år. Remissinstanserna har i allmänhet inte haft någon erinran mot detta. Även jag finner tiden väl avvägd. Åtgärder som en make har vidtagit mer än ett år innan äktenskapets upplösning har aktualiserats får oftast antas ha skett utan att maken då har haft den kommande äktenskapsskillnaden i sikte.

Riksdagens lagutskott framhöll vid behandlingen av propositionen i riksdagen (se LU 1986/87:18 s. 15) att det alltjämt kunde finnas ett behov av att korrigera bodelningsresultatet med hänsyn till transaktioner som en make hade företagit inför en förestående äktenskapsskillnad. Som föreslås i propositionen borde man därför ta in en regel i ÄktB som medgav att en make vid bodelning fick kompensation för att den andra maken en viss tid före ansökan om äktenskapsskillnad hade minskat sitt giftorättsgods genom vederlagsfria överlåtelse eller därmed jämförbara förfoganden. Tidsgränsen borde enligt utskottet bestämmas till ett år. Utskottet tillade

att de särskilda jämningsreglerna i 12 kap. 1 och 3 §§ ÄktB i vissa fall kunde tillämpas för att korrigera bodelningsresultatet när en make under lång tid före separationen systematiskt hade minskat sitt giftorättsgods till nackdel för den andra maken. Det gällde inte minst när maken hade använt giftorättsgodset till att öka värdet av sin enskilda egendom. Dessa uttalanden av lagutskottet godtog av riksdagen.

Vid justitiedepartementets hearing i maj 1989 framhölls från advokat-håll att det i flera fall visat sig att den ettårstid som vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB innehåller är alltför kort. Enligt vad som framkom har det redan förekommit fall av ren skilsmässoplanering där den ena maken i hemlighet har gjort sig av med egendomen genom benefika transaktioner i syfte att undandra den andra maken egendomen och sedan väntat med att ansöka om äktenskapsskillnad till dess att mer än ett år förflutit.

Syftet med vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB är att motverka att en make inför en förestående skilsmässa gör sig av med sitt giftorättsgods i avsikt att undandra den andra maken den del i detta som tillkommer den maken enligt bodelningsreglerna. Vid införandet av ÄktB utgick man, som framgår av de nyss återgivna uttalandena i förarbetena, från att den i vederlagsregeln fastlagda ettårstiden skulle vara en tillräckligt lång tid för att tillgodose detta syfte. Av vad som framkommit vid justitiedepartementets hearing och under remissbehandlingen framgår emellertid att ettårstiden i praktiken är för kort. Jag anser därför att denna tid bör förlängas. En förlängning till tre år bör vara tillräcklig för att motverka illojal skilsmässoplanering av det slag som jag nyss har berört.

Jag föreslår på grund av det anförda att ettårstiden i vederlagsregeln förlängs till tre år.

Enligt 11 kap. 4 § *andra stycket* ÄktB skall vederlagsregeln tillämpas också när en make har använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av en egen pensionsförsäkring eller har använt sitt giftorättsgods till att förvärva en förmån på grund av en sådan försäkring. Till skillnad från övriga vederlagsfall skall compensation utgå till den andra maken i detta fall även om denne har samtyckt till dispositionen. Regeln träffar framför allt premiebetalningar för egen pensionsförsäkring. Sådana ingår i allmänhet som ett normalt led i familjeekonomin. För en make som är ovetande om den förestående skilsmässan framstår det därför i regel som naturligt att lämna samtycke till sådana premiebetalningar. Det har ansetts att man därför inte bör göra vederlagsregelns tillämplighet beroende av om samtycke av den andra maken förelåg eller ej (jfr prop. 1986/87:1 s. 174 f).

Ett undandragande av giftorättsgods som skett genom uppbyggnad av en egen pensionsförsäkring motiverar i lika hög grad som när undandragandet skett genom t. ex. förkovran av enskild egendom att den andra maken kompenseras vid bodelningen. Det är därför inte någon tvekan om att premiebetalningar till en egen pensionsförsäkring i princip bör träffas av den förlängda tiden i vederlagsregeln. Den jämningsregel som jag förordar i nästa avsnitt påverkar inte denna slutsats, eftersom den inte medför någon ändring i huvudprincipen att pensionsförsäkringar skall hållas utanför bodelningen. Vad som kan diskuteras är emellertid om den förlängda tiden bör gälla också för de nyss berörda samtyckesfallen.

Vederlagsregeln träffar bara fall då en make i "inte obetydlig omfattning" har undandragit giftorättsgods (jfr 11 kap. 4 § första stycket ÄktB samt prop. 1986/87: 1 s. 173). Det är således bara undandraganden av en tillräcklig storlek som kommer att leda till vederlag vid bodelningen. Beträffande vad som ligger i uttrycket "inte obetydlig omfattning" sägs i förarbetena till vederlagsregeln att man bör se mera till relativa tal än till absoluta. Det är således inte antalet kronor utan värdet satt i relation till egendomen i övrigt som är avgörande. Hänsyn bör tas även till skuldsidan. Om det undandragna giftorättsgodsets värde uppgår till mer än tio procent av makens giftorättsgods, bör detta enligt förarbetena anses ha minskats i inte obetydlig omfattning. Om värdet av en makes giftorättsgods är stort, kan dock även lägre procenttal anses medföra samma resultat (jfr prop. 1986/87: 1 s. 172).

Eftersom det är den sammanlagda effekten av vidtagna dispositioner som skall läggas till grund för bedömningen av om vederlag skall utges, medför en förlängning av ettårstiden till tre år att fler premiebetalningar kan komma att ingå i underlaget och att därmed varje premiebetaling inte behöver vara så stor som tidigare för att de sammantagna premiebetalningarna skall leda till vederlag. Ju mindre en premiebetaling är, desto mer framstår den som ett naturligt led i familjeekonomin. Att göra någon skillnad mellan fall då en make har samtyckt till premiebetalningen och fall då maken har varit helt ovetande om den framstår därför som ännu mindre befogat, om ettårstiden förlängs till tre år än om nuvarande ettårstid behålls. Avgörande för om vederlag skall komma i fråga bör i stället — liksom hittills — vara om de sammanlagda premiebetalningarna har medfört att en make har minskat sitt giftorättsgods i "inte obetydlig omfattning".

Det som nu har anförts leder till slutsatsen att den föreslagna treårstiden bör omfatta även samtyckesfallen.

Att vederlagsregeln är tillämplig i fråga om premiebetalningar får viss betydelse vid tillämpning av den jämningsregel som föreslås i det följande avsnittet. Jag återkommer till detta i specialmotiveringen.

2.3 Behandling av pensionsförsäkringar vid bodelning

Mitt förslag: Gällande regler om behandlingen av pensionsförsäkringar vid bodelning kompletteras med en ny jämningsregel. Enligt den nya regeln skall rätt till pension på grund av en försäkring som enligt bestämmelserna i 10 kap. 3 § andra stycket ÄktB skall undantas från bodelning ändå helt eller delvis ingå i bodelningen, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Promemorians förslag: Överensstämmer med mitt (se s. 12-15).

Remissinstanserna: Så gott som alla remissinstanser har tillstyrkt pro-

memorieförslaget eller lämnat det utan erinran. Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd tillstyrker att en skälighetsregel införs men föreslår att bestämmelsen utformas så att frågan om det skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning skall bedömas med hänsyn till enbart försäkringshavarens samlade pensionsförmåner, brister i den andra makens pensionsskydd och den omständigheten att premierna för försäkringen erlagts under äktenskapet. Två remissinstanser förordar att de regler som gällde före tillkomsten av ÄktB återinförs.

Skälen för mitt förslag: I bodelning skall makarnas giftorättsgods ingå (10 kap. 1 § ÄktB). Giftorättsgodset skall – efter avdrag för gäldstäckning – i princip delas lika mellan makarna vid bodelningen (11 kap. 3 §). I vissa fall kan dock hälftindelningen frångås (se 11 kap. 4–6 §§ och 12 kap.: jfr även 11 kap. 8 §).

Det finns dock vissa undantag från regeln att makarnas giftorättsgods skall ingå i bodelningen. Ett sådant undantag gäller rättigheter av olika slag (se 10 kap. 3 § ÄktB).

Enligt 10 kap. 3 § första stycket ÄktB skall rättigheter som inte kan överlätas eller som i annat fall är av personlig art inte ingå i bodelning, om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. Som exempel på egendom som avses med detta undantag kan anges rätt till lön, rätt till pension från arbetsgivare och rätt till underhållsbidrag. Andra exempel kan hämtas från försäkringsområdet. Inom det området finns det en rad regler som gör det omöjligt för den enskilde att överlåta rätten till en försäkringsersättning. I sådana fall undantas den rättigheten från bodelningen med stöd av regeln i första stycket.

Även om det inte följer av första stycket, skall enligt andra stycket i samma paragraf rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller
2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Bestämmelsen i första stycket fanns även i GB, medan bestämmelsen i andra stycket var en nyhet i ÄktB. Bakgrunden till den nya bestämmelsen är följande.

Kritik hade enligt familjelagssakkunniga (se SOU 1981:85 s. 269 f) vid skilda tillfällen riktats mot att pensionsförsäkringar utgjorde giftorättsgods och att därmed det tekniska återköpsvärdet som sådana försäkringar hade skulle ingå bland de tillgångar som skall delas mellan makarna vid en bodelning. En försäkrings värde byggs upp av den del av premierna som innefattar ett sparande och utgörs av en andel i försäkringsbolagens s. k. premiereserv. Det är denna andel som brukar betecknas som försäkringens tekniska återköpsvärde.

Som nyss har nämnts utgör rätten till pension från arbetsgivare en sådan rättighet som undantas från bodelning enligt 10 kap. 3 § första stycket ÄktB. Detsamma torde gälla beträffande en anställds rätt enligt en pensionsförsäkring som arbetsgivaren har tecknat (se prop. 1986/87:1 s. 162). Även om den anställde själv har tecknat försäkringen, kan det tänkas att

förfoganderätten är utesluten på grund av bestämmelser i anställningsavtalet och att försäkringen därför skall betraktas som en personlig rättighet. Före införandet av ÄktB räknades däremot en pensionsförsäkring i andra fall som en tillgång som skulle ingå i bodelningen (jfr NJA 1958 s. 671 och 1960 s. 411).

Enligt den nya regeln i 10 kap. 3 § *andra stycket* ÄktB skall privata pensionsförsäkringar numera inte ingå i bodelningen om vissa förutsättningar är uppfyllda. Som skäl för en sådan ordning anförde departementschefen i prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m. m. (s. 162 f) att det stora flertalet människor har sin pensionering ordnad på det sättet att förmånen inte ingår i bodelning. Pension som utgår på grund av pensionsförsäkring skulle emellertid, enligt då gällande regler, ingå i bodelning. Till försvar för denna ordning brukade enligt departementschefen anföras att betalningen av försäkringspremierna i realiteten belastar bägge makarnas ekonomi och därför får anses utgöra resultatet av deras gemensamma uppostringar. Det hade också framhållits att pensionsförsäkringar ofta innefattade mycket stora ekonomiska tillgångar. Skatteaspekter och andra hänsyn hade medverkat till att pensionsförsäkringarna ofta hade karaktär av kapitalplacering.

Emellertid hade enligt departementschefen kritik riktats mot att pensionsförsäkringarna inte följde samma regler som annan pension. Kritiken mot att dessa försäkringar omfattades av bodelning efter äktenskapsskillnad framträdde med särskild styrka i det fallet att den andra maken hade en rätt till pension vars värde inte ingick i bodelningen. I anslutning till detta uttalande erinrade departementschefen om att pensionsförsäkringar i kommunalskattelagens bemärkelse numera är inskränkta till sådana former av försäkring som tillgodoser pensioneringsbehov. Vid inkomstbeskattningen tillåts inte heller avdrag för högre premier än som anses behövliga för att försäkringstagaren skall erhålla en normal pension. Försäkringstagaren saknar vidare — med vissa i sammanhanget betydelselösa undantag — möjligheter att disponera över det förmögenhetsvärde som försäkringen representerar.

Med hänsyn till det anförda ansåg departementschefen att det inte längre borde göras någon skillnad vid bodelning mellan vanlig pension och pensionsförmåner från pensionsförsäkring. En lagändring i enlighet härmed skulle dessutom innebära ett närmande till vad som gäller i Finland och Norge. Motsvarande försäkringar i dessa länder hade nämligen sedan länge betraktats som sådana personliga rättigheter som inte skall ingå i bodelning.

Vid riksdagsbehandlingen föranledde de föreslagna reglerna om privata pensionsförsäkringar inte några särskilda uttalanden (jfr LU 1986/87:18).

Vid justitiedepartementets hearing i maj 1989 framhölls allmänt att det inte fanns anledning att ändra 10 kap. 3 § ÄktB så, att man återgick till det regelsystem beträffande behandlingen av pensionsförsäkringar som hade gällt före ÄktB:s ikraftträdande. Jag delar den uppfattningen. Däremot menade bl. a. företrädare för advokat kåren att vissa problem som uppkommit i anslutning till de nya reglerna krävde en skyndsam lösning. Framför allt pekade man på att pensionsförsäkringar ibland hade mera

karaktär av kapitalplacering och att det då ofta kunde vara oskäligt mot en ekonomiskt svagare make om den andra maken fick undanta en stor pensionsförsäkring från bodelningen. Vidare framhölls att den rikare maken genom de nya reglerna fick möjlighet att placera sina pengar i en pensionsförsäkring i syfte att undandra den andra maken del i denna.

I debatten kring pensionsförsäkringarna (jfr 1988/89: LU 22 s. 5 f) har också framhållits att det förekommer fall då makar under den tidigare lagstiftningens tid hade byggt upp en pensionsförsäkring hos den ena maken i medvetande om att den (i enlighet med de då gällande reglerna) skulle komma att delas mellan dem i händelse av bodelning. Den nya lagstiftningen – som saknar övergångsbestämmelser för dessa fall – kan nu, om makarna inte kommer överens om annat, medföra att den make, som inte har pensionsförsäkringen, efter en bodelning kommer i en ekonomiskt betydligt sämre situation än enligt de gamla reglerna, även om detta i många fall kan undvikas genom en tillämpning av reglerna om jämkning i 12 kap. ÄktB eller reglerna om engångsunderhållsbidrag i 6 kap. 8 § ÄktB.

Vad som framkommit vid hearingen ger enligt min mening vid handen att det behövs något slags ventil till regeln om privata pensionsförsäkringar i 10 kap. 3 § andra stycket ÄktB. Några konkreta förslag om hur en sådan regel skulle kunna vara utformad framfördes inte vid hearingen. Flera olika alternativ är tänkbara. Ett skulle kunna vara att införa en rätt för makarna att i förväg avtala om att en privat pensionsförsäkring skall ingå i bodelning. En nackdel med den lösningen är emellertid att den kräver en aktivitet från makarnas sida före det att bodelning aktualiseras, att båda makarna måste vara överens samt att den förutsätter att makarna har goda kunskaper om lagens innehåll. Därtill kommer att makarna redan enligt gällande rätt har en möjlighet att under pågående äktenskap omfördela mellan sig en rätt till pensionsförsäkring. De kan nämligen göra en bodelning under äktenskapet med stöd av 9 kap. 1 § andra stycket ÄktB och därvid enligt 10 kap. 4 § samma lag avtala att pensionsförsäkringen skall ingå i bodelningen. Möjligheten att ingå ett sådant avtal gäller för övrigt även när bodelning skall göras med anledning av äktenskapsskillnad eller makes död.

En annan lösning är att skilja mellan sådana försäkringar som har ett rent pensioneringssyfte och sådana som har ett kapitalplaceringssyfte (jfr 1988/89: LU 22 s. 6). Gränsdragningsproblemen skulle dock bli stora och därmed konfliktskapande.

En bättre lösning synes vara att – såsom har föreslagits i promemorian – komplettera regeln i 10 kap. 3 § andra stycket ÄktB med en jämningsregel. Enligt förslaget i promemorian skulle den kunna utformas så att en pensionsförsäkring som enligt 3 § andra stycket inte skall ingå i bodelning ändå skall göra det, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning. Genom en sådan regel ges en möjlighet att i bodelningen få indragen en pensionsförsäkring i sådana fall då det, bl. a. med hänsyn till vad som kan antas vara pensioneringsbehovet, inte framstår som rimligt att hålla försäkringen utanför. Och det skulle gälla även beträffande äldre pensionsförsäkringar. Regeln skulle

samtidigt bara vara avsedd att utgöra en undantagsregel. Den genom ÄktB:s införande fastlagda huvudprincipen att de privata pensionsförsäkringar som avses i 10 kap. 3 § andra stycket skall hållas utanför bodelning skulle alltså gälla även i fortsättningen.

Promemorians förslag till utformning av regeln har fått ett brett stöd vid remissbehandlingen. Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd har dock menat att regeln i stället bör utformas så att skälighetsprövningen bygger enbart på en bedömning av hur makarna har ordnat sitt pensionskydd.

Jag instämmer i och för sig i fakultetsnämndens åsikt att makarnas pensionsskydd bör tillmätas stor betydelse vid skälighetsbedömningen. Jag menar dock att även andra omständigheter, exempelvis de ekonomiska förhållandena i övrigt, måste tillåtas spela in. Därför kan jag inte biträda fakultetsnämndens förslag. Enligt min mening bör regeln, som föreslagits i promemorian, utformas så att en helhetsbedömning av makarnas förhållanden skall ligga till grund för ställningstagandet till om anledning föreligger att låta rätten till en pensionsförsäkring ingå i bodelning.

Jag förordar alltså att en skälighetsregel införs.

I lagrådsremissen föreslog jag att regeln skulle utformas i enlighet med förslaget i promemorian. Lagrådet har emellertid ansett denna lagtext onödigt komplicerad och menat att den kan utformas enklare utan risk för missuppfattning. Jag instämmer i denna bedömning och förordar att lagtexten får den av lagrådet föreslagna lydelsen.

I specialmotiveringen återkommer jag till vilken betydelse som olika omständigheter bör ha vid skälighetsbedömningen.

2.4 Ikraftträdande m. m.

De nya reglerna bör träda i kraft så snart som möjligt. En lämplig tidpunkt är den 1 januari 1990.

Om ansökan om äktenskapsskillnad har gjorts före ikraftträdandet bör äldre regler tillämpas (jfr 11 § lagen 1987:788 om införande av äktenskapsbalken).

2.5 Reformens kostnadseffekter

De föreslagna lagändringarna torde inte medföra några nämnvärda kostnadseffekter för det allmänna.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

lag om ändring i äktenskapsbalken.

10 kap.

3 § Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller
2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Rätt till pension som avses i andra stycket skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

Ändringen innebär att ett nytt tredje stycke införs i paragrafen.

Enligt det nya tredje stycket skall en privat pensionsförsäkring av det slag som enligt andra stycket skall hållas utanför bodelning ingå helt eller delvis i bodelningen, om det skulle vara oskäligt att hålla den utanför. Det bör betonas att den nya regeln är avsedd att vara en undantagsregel. Den skall således tillämpas restriktivt. Utgångspunkten skall alltså alltså vara att privata pensionsförsäkringar av det slag som avses här skall hållas utanför bodelningen.

Den nya regeln berör däremot inte sådana pensionsförsäkringar som är enskild egendom och inte heller sådana försäkringar som faller under paragrafens första stycke.

I vilka fall kan en indragning av pensionsförsäkringen då komma i fråga? I lagtexten anges några förhållanden som man bör ta hänsyn till när man bedömer om det finns skäl att låta en privat pensionsförsäkring helt eller delvis ingå i bodelning. Det gäller äktenskapets längd och makarnas ekonomiska förhållanden. Men det markeras i lagtexten att även andra omständigheter kan påverka bedömningen. Frågan om försäkringen skall helt eller delvis ingå i bodelning får alltså avgöras utifrån en helhetsbedömning av makarnas förhållanden. Det bör observeras att lagtexten i förevarande paragraf – till skillnad från vad som är fallet beträffande 12 kap. 1 § ÄktB – inte anger någon omständighet som viktigare än någon annan.

När det gäller *äktenskapets längd* är det framför allt vid långvariga äktenskap som det kan framstå som oskäligt att den make som inte äger pensionsförsäkringen inte får del av dess värde vid bodelningen. Enbart den omständigheten att äktenskapet varat i många år kan dock inte medföra att pensionsrätten dras in i bodelningen. Å andra sidan är det inte uteslutet att regeln tillämpas även om äktenskapet har varat bara en kort tid. Bedömningen påverkas av övriga omständigheter, bl.a. parternas pensionsskydd i övrigt och pensionsförsäkringens storlek (se nedan).

Vad gäller *makarnas ekonomiska förhållanden* finns det skäl att beakta värdet av pensionsförsäkringen i förhållande till makarnas övriga nettotillgångar. Är värdet stort, talar detta för att försäkringens värde bör åtmins-

tone delvis ingå i bodelningen. Vidare bör beaktas om den make som inte äger försäkringen kommer att stå egendomslös eller nästan egendomslös efter bodelningen, om försäkringen inte ingår. Detta talar i så fall för att försäkringen skall ingå helt eller delvis. Vid den bedömningen bör ungefär samma kriterier kunna tillämpas som vid bedömningen av om en jämkning av äktenskapsförord eller ett engångsunderhållsbidrag skall komma i fråga (jfr 12 kap. 3 § och 6 kap. 8 § ÄktB; se även prop. 1986/87: 1 s. 192 ff, LU 1986/87: 18 s. 20 och Anders Eriksson i SvJT 1989 s. 332 ff).

Av särskild betydelse för bedömningen bör vara hur makarna har sitt pensionsskydd ordnat. Är det fråga om en stor pensionsförsäkring som inte balanseras av en motsvarande pension på den andra makens sida, kan det finnas skäl att överväga en indragning helt eller delvis av försäkringen. Detta gäller särskilt om det är fråga om ett långvarigt äktenskap och i synnerhet om pensionsförsäkringen dessutom utgör en mycket stor del av tillgångarna på den makes sida där försäkringen finns. Har makarna, om pensionsförsäkringen hålls utanför bodelningen, ett någorlunda likartat pensionsskydd, finns det sällan anledning att över huvud taget överväga en indragning.

Bland *omständigheterna i övrigt* bör kunna beaktas om pensionsförsäkringen helt eller delvis framstår som en kapitalplacering mer än som ett normalt pensionsskydd. Detta är i så fall en omständighet som talar för indragning. Vidare bör kunna beaktas hur uppbyggnaden av försäkringen har finansierats och om den make som äger försäkringen kan antas av sociala skäl ha ett särskilt behov som kan tillgodoses genom pensionsförsäkringen. Framstår pensionsförsäkringen som alltför omfattande i förhållande till ett normalt pensioneringsbehov eller annat särskilt behov, talar detta för att försäkringen i överskjutande del får ingå i bodelningen.

En annan faktor som bör kunna beaktas är om pensionsförsäkringen har byggts upp under tiden före ÄktB:s ikraftträdande. Eftersom den enligt de gamla reglerna skulle ha ingått i bodelningen, bör detta vara en omständighet som talar för att med stöd av jämningsregeln låta den åtminstone delvis ingå i bodelningen.

Om den make som inte äger försäkringen skall kompenseras vid bodelningen enligt vederlagsregeln i 11 kap. 4 § andra stycket, påverkas skälighetsbedömningen av detta. Att ettårstiden i vederlagsregeln nu förlängs till tre år kan ibland innebära att en ganska god balans mellan parterna uppkommer redan härigenom. Många gånger kan detta betyda att det inte finns anledning att tillgripa jämkning.

Det bör framhållas att frågan om en indragning av pensionsförsäkringen skall avgöras efter en helhetsbedömning av makarnas förhållanden. Vid en sådan helhetsbedömning kan omständigheter förekomma som talar i olika riktningar och som därför balanserar varandra.

Slutligen bör påpekas att oskäliga verkningar av regeln i 10 kap. 3 § andra stycket ofta kan elimineras på andra sätt än genom att den nya regeln i tredje stycket utnyttjas. Jämkning av bodelning (12 kap. 1 § ÄktB), jämkning av äktenskapsförord (12 kap. 3 §) och engångsunderhållsbidrag (6 kap. 8 §) är exempel på sådana sätt. Det tidigare berörda övergångsproblemet bör uppmärksammas även i detta sammanhang. Att de nu diskutera-

de pensionsförsäkringarna undantas från bodelning enligt ÄktB men däremot ingick i bodelning enligt GB kan i vissa fall leda till ett dramatiskt förändrat utfall av bodelningsreglerna. I sådana fall kan det kanske — i den mån saken inte kan rättas till genom ett utnyttjande av den nu föreslagna jämkningsregeln — finnas skäl att tillämpa jämkningsreglerna i 12 kap. 1 eller 3 § ÄktB eller att tillgripa ett engångsunderhåll — kanske även när den ekonomiskt svagare maken inte står egendomslös eller nästan egendomslös efter bodelningen. I vart fall borde detta kunna gälla under en övergångstid efter ÄktB:s ikraftträdande.

11 kap.

4 § Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom *tre år* innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämsställas förvärv av rättigheten. Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden.

Ändringen innebär att ettårstiden i första stycket förlängs till tre år. Skälen för ändringen har redovisats i avsnitt 2.2.

Övergångsbestämmelsen

Som har framhållits i den allmänna motiveringen (se avsnitt 2.4) skall äldre regler tillämpas, om ansökan om äktenskapsskillnad har gjorts före ikraftträdandet. Det innebär att rättshandlingar som har företagits före den 1 januari 1990 träffas av de nya bestämmelserna, om ansökan om äktenskapsskillnad görs efter utgången av år 1989.

En regel med denna innebörd har tagits in som övergångsbestämmelse till lagändringen. Regeln har utformats så att den omfattar även bodelning under äktenskapet och bodelning med anledning av makes död. Vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB är dock inte tillämplig i dessa bodelningsfall.

5 Hemställen

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att anta det av lagrådet granskade förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken.

6 Beslut

Prop. 1989/90: 30

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Det huvudsakliga innehållet i promemorian (Ds 1989:41) Vissa äktenskapsrättsliga frågor

Prop. 1989/90:30
Bilaga 1

I promemorian föreslås två ändringar i äktenskapsbalken. Den ena ändringen avser den s.k. vederlagsregeln i 11 kap. 4 §, som reglerar det fallet att den ena maken utan den andra makens samtycke i inte obetydlig omfattning genom gåva har minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom. Enligt den nuvarande regeln skall den andra maken kompenseras för det vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad om denna åtgärd har vidtagits inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes. Förslaget innebär att denna ettårstid förlängs till tre år.

Den andra ändringen som föreslås rör pensionsförsäkringars behandling vid bodelning. Förslaget innebär att en rätt till pensionsförsäkring av sådant slag som normalt skall hållas utanför bodelning enligt 10 kap. 3 § andra stycket äktenskapsbalken kan dras in i bodelningen, om det skulle vara oskäligt att hålla rättigheten utanför.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1990.

Förslag till

Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

3 §

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller
2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger skall dock, utom i fall som avses i första stycket, helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

11 kap.

4 §

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom *ett* år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda gif-

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom *tre* år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltså hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda gif-

¹ Överensstämmer med lagrådsremissens lagförslag.

torättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

torättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämsställas förvärv av rättigheten. Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990.
 2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1990 tillämpas 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § i deras äldre lydelse.

Promemorian (Ds 1989:41) Vissa äktenskapsrättsliga frågor

Efter remiss har yttrandena över betänkandet avgetts av Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Jakobsbergs tingsrätt, Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd, Försäkringsinspektionen, Kammarkollegiet, Sveriges advokatsamfund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Svenska Bankföreningen, Svenska Sparbanksföreningen, Svenska Försäkringsbolags Riksförbund, Centerns Kvinnoförbund, Moderata Kvinnoförbundet, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Fredrika-Bremer-Förbundet, Husmodersförbundet Hem och Samhälle och Yrkeskvinnors Riksförbund.

Remissyttrandena återges i regel i oavkortat skick och utan bearbetning.

1 Allmänna och sammanfattande synpunkter

Svea hovrätt

Från hovrättens synpunkt föranleder förslaget ej någon erinran.

Stockholms tingsrätt

Promemorians förslag avser lagstiftning som varit i kraft under en mycket kort tid. Tingsrättens erfarenheter av frågorna är därför begränsade då bodelningsmål inte är vanligt förekommande.

Jakobsbergs tingsrätt

Tingsrätten, som anser det angeläget att s. k. illojal äktenskapsplanering motverkas, tillstyrker de föreslagna lagändringarna.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd

Fakultetsstyrelsen delar den i promemorian framförda uppfattningen att det inte finns underlag för att redan nu, inom två år efter det att den nya familjerättslagstiftningen trätt i kraft, genomföra andra ändringar i den nya lagstiftningen än i de två hänseenden, som föreslås i promemorian.

Sveriges Advokatsamfund

Advokatsamfundet tillstyrker de föreslagna lagändringarna.

Svenska sparbanksföreningen

Bakgrunden till de föreslagna förändringarna synes vara den kritik som framförts inte minst från bankhåll i anledning av införandet av de nya

lagarna inom familjerättens område. En kritik som framför allt inriktar sig på det faktum att de nya lagarna i flera avseenden *förstärkt den ekonomiskt starkare* partens ställning vid bl. a. en skilsmässa *till förfång för den ekonomiskt svagare*. Detta trots att man såväl i direktiven som i motiven till de nya lagarna särskilt framhållit att syftet med de nya lagarna istället varit att stärka den ekonomiskt svagare parten.

En orättvisa som bl. a. Sparbanksföreningen påpekat såväl i sitt remissvar som i den debatt som föregick ikraftträdandet av de nya lagarna.

Sparbanksföreningen noterar därför med tillfredsställelse att Justitiedepartementet nu, genom förslagen i den här aktuella promemorian, synes ha tagit en del av kritiken till sig.

Centerns Kvinnoförbund

Avsikten med förslaget till förändrad lagstiftning är att ingen av parterna i äktenskapet ska bli ekonomiskt förfördelad vid en skilsmässa. Vi tillstyrker därför förslaget som vi ser som ett led i reformarbetet, att ge kvinnorna lagliga rättigheter till de gemensamma tillgångarna. Många kvinnor har på grund av ett omfattande obetalt arbete med hem och barn en sämre ekonomisk standard vid skilsmässotillfället. Det är inte rimligt att deras levnadsförhållanden skall förändras drastiskt vid en skilsmässa/separation.

Av promemorian framgår inte om dessa lagförändringar också kommer att medföra förändringar i sambos rättigheter. Vi vill framhålla vikten av att reglerna blir likartade.

Ett fortsatt reformarbete måste ske tillsammans med förändringar i föräldraförsäkring och föräldrabalk, så att båda makarna/föräldrarna delar ansvaret om hem och barn i framtiden.

Centerkvinnorna tillstyrker alltså promemorians förslag till ändringar i äktenskapsbalken. Vi anser dessutom att sambo ska åtnjuta likartade rättigheter. Det kan inte nog framhållas det angelägna i ett fortsatt reformarbete inom äktenskapslagstiftningen.

Moderata Kvinnoförbundet

Förslagen till ändring av 11 kap. 4 § och 10 kap. 3 § äktenskapsbalken ligger helt i linje med Moderata kvinnoförbundets krav om en förstärkning av kvinnornas ekonomiska ställning inom äktenskapet.

Yrkeskvinnors Riksförbund

Yrkeskvinnors riksförbund tillstyrker de ändringar i Äktenskapsbalkens 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § som framlagts av departementet i promemorian.

Tingsrätten tillstyrker den föreslagna förlängningen från ett till tre år.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd

På de i promemorian angivna skälen — och enär det inte finns anledning att nu överväga grundvalarna för lagrummet — tillstyrker fakultetsstyrelsen en förlängning av tidsangivelsen i vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB från ett till tre år.

Försäkringsinspektionen

I promemorian föreslås att ettårstiden i den s. k. vederlagsregeln i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken (ÄktB) förlängs. Skälet härför synes främst vara att söka förhindra illojal skilsmässoplanering.

Inspektionen har ingen erinran mot det i promemorian framförda ändringsförslaget samt anser den föreslagna tiden — tre år — väl vald.

Kammarkollegiet

Kollegiet har inte något att erinra mot den föreslagna ändringen.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Föreningen delar den uppfattningen att den i vederlagsregeln angivna ettårstiden är för kort för att komma till rätta med illojal skilsmässoplanering. Den föreslagna förlängningen av tiden till tre år är lämplig och välavvägd.

Föreningen har ingen erinran mot att den föreslagna treårstiden även omfattar samtyckesfallen såvitt avser egen pensionsförsäkring.

Svenska Bankföreningen

Bankföreningen tillstyrker ändringsförslaget. Det bör dock — även om saken kan förefalla självklar — göras ett förtydligande i 11 kap 4 § så att det på ett bättre sätt framgår att vederlag inte kan komma i fråga i sådana fall där rätten till en pensionsförsäkring ingår i bodelningen. Av ordadalydelser i andra stycket sista punkten kan man annars förledas att tro att vederlag alltid kan komma i fråga i de fall som där berörs.

Svenska Sparbanksföreningen

Sparbanksföreningen ser mycket positivt på den föreslagna förändringen och bedömer att den föreslagna tidsramen tre år måste anses tillräcklig. I

den händelse man skulle upptäcka att en ytterligare utökning av tidsramen visar sig erforderlig förutsätter Sparbanksföreningen att man är öppen för en ytterligare utökning.

Sparbanksföreningen vill dock framföra viss kritik rörande utformningen av denna regel. Regeln innebär ju att den förfördelade parten skall få tillgodoräkna sig ett ökat värde av *sitt* giftorättsgods. Men för att det skall innebära en reell kompensation förutsätter detta att det inte är den ekonomiskt svagare parten som också är den i detta hänseende förfördelade parten. Ett tillgodoräknande borde enligt Sparbanksföreningens menande ske ur värdet av boets sammanlagda giftorättsgods.

Sparbanksföreningen tillstyrker således förslaget i dess helhet men anser det önskvärt om utformningen av reglerna kunde göras ytterligare klarare och därmed mer lättillämpade samt att man tagit tillfället i akt att rätta till det faktum att det fortfarande är den ekonomiskt svagare parten som riskerar att förlora mest.

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund

En förutsättning för tillämpningen av vederlagsregeln är att giftorättsgodset minskats i "icke obetydlig omfattning". Vad som avses med detta uttryck framgår av propositionen till ÄktB, 1986/87:1 sid 172 f. Riksförbundet förutsätter att ett motsvarande uttalande görs i den kommande propositionen beträffande den nu aktuella ändringen i ÄktB. Det bör dessutom tydligt framgå att den latent skatteskulden skall beaktas inte bara vid bestämmande av makarnas andel utan också då prövning sker om giftorättsgodset minskats i icke obetydlig omfattning.

Fredrika-Bremer-Förbundet

Makar skall visa varandra trohet och hänsyn. Gemensamt skall de vårda hem och barn och i samråd verka för familjens bästa. De skall lämna varandra de upplysningar som behövs för att familjens ekonomiska situation skall kunna bedömas.

Med dessa tvingande bestämmelser inleds äktenskapsbalken. De anger den formella och moraliska plattformen för förhållandena inom ett äktenskap; två ekonomiskt självständiga personer som skall samarbeta om sitt gemensamma liv.

Inom ett äktenskap som skall bygga på hänsyn och upplysningsskyldighet borde varje förberedelse eller gardering för en förestående eller eventuell skilsmässa som den andra parten hålls ovetande om vara en illojal handling. Även om den ekonomiska jämställdheten mellan kvinnor och män vore den realitet som ÄktB förutsätter, har samhället ingen anledning att gynna den av parterna som kan göra "klipp" inom äktenskapet och missgynna den ovetande. En återgång till de regler som gällde tidigare vore det rimligaste. Den föreslagna treårsgränsen motsätter vi oss inte.

Verkligheten visar att skilsmässoplanering förekommer där den ena maken i hemlighet har gjort sig av med egendomen genom benefika transaktioner i syfte att undandra den andra maken egendomen och sedan vänta med att ansöka om äktenskapsskillnad till dess att mer än ett år har förflutit. Då ettårsregeln har visat sig vara för kort instämmer vi i förslaget att förlänga tiden till 3 år, för att motverka illojal skilsmässoplanering.

Yrkeskvinnors Riksförbund

Tidsperioden för vederlagsregeln är med nuvarande lagstiftning 1 år alldeles för kort och bäddar i många fall för en planering av ett förminskande av giftorättsegendomen på ett för den andra parten missgynnande sätt vid äktenskapsskillnader. Det finns fortfarande, trots den alltmer ökande självständigheten ekonomiskt sett mellan parter gifta med varandra, möjligheter att på illojala sätt göra förminskningar av giftorättsgodset inför en kommande äktenskapsskillnad. Detta försvåras vid längre tidsperioder.

Yrkeskvinnors Riksförbund tillstyrker därför den lagändring som föreslagits om förlängning av tidsperioden till 3 år.

3 Förslaget att pensionsförsäkringar i vissa fall skall ingå i bodelningen

Stockholms tingsrätt

Tingsrätten tillstyrker den föreslagna regeln, inte minst därför att övergångsbestämmelser saknas för de fall då en pensionsförsäkring byggts upp i enlighet med den gamla lagstiftningen som skulle komma båda makarna till godo. En jämningsregel som går utöver möjligheterna till jämkning enligt 12 kap 1 § äktenskapsbalken är befogad. Den föreskrivna regeln torde dock medföra tolkningsproblem. Vad skall anses vara ett normalt pensioneringsbehov? Var går gränsen mellan pensionerings- och kapitalplaceringssyfte? Vilken andel av pensionsförsäkringen skall ingå i bodelningen? Det finns skäl att anta att ett införande av en jämningsregel enligt förslaget kommer att medföra ett ökat antal tvister. Det blir domstolarnas sak att fastlägga praxis. En närmare precisering av "normalt pensioneringsbehov" skulle troligen förebygga åtskilliga tvister och göra rättstillämpningen jämnare.

Sammanfattningsvis tillstyrker tingsrätten dock att en jämningsregel enligt förslaget införs.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd

Förslaget om en modifikation av regeln i 10 kap. 3 § 2 st. ÄktB om undantag av vissa pensionsförsäkringar från bodelning gäller ett komplicerat spörsmål. Diskussionen av frågan är gammal. ÄktB 10:3 st. 2 antogs vid sin tillkomst på sätt och vis innebära ett "Columbi ägg" genom att möjligheten till undantagande vid bodelning knöts till att utfallande pen-

sionsbelopp beskattas som inkomst (samtidigt som betalda premier är avdragsgilla). Eftersom denna skatterättsliga reglering bygger på att ifrågasvarande försäkringar antas fylla ett pensioneringssyfte, ansåg man sig ha funnit en grund även för att bestämma vilka försäkringar, som borde få undantas vid bodelning mellan makar. Synpunkten kompletterades av ett annat antagande, nämligen att den andra maken, som inte äger pensionsförsäkringen, kan ha rätt till en pension av annat slag som inte skall ingå i bodelning (t.ex. pension direkt från arbetsgivare). Det vore därför med tanke på jämställdheten mellan makarna rättvist att pensionsförsäkringar av det åsyftade slaget fick undantas från bodelningen. Det kan noteras att den föreslagna regeln tillstyrktes av de flesta remissinstanser, däribland den juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet. Det saknades emellertid inte remissorgan som avstyrkte undantagandet av pensionsförsäkringar från bodelning; hit hörde Försäkringsinspektionen, Advokatsamfundet och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. (Se prop 1986/87:1 bilagedel s. 217—244.)

I promemorian redovisas nu (s. 14) att pensionsförsäkringar ibland mera har karaktär av en kapitalplacering än av en anordning för pensionering, och att det då kan vara oskäligt mot den andra maken, som kanske är ekonomiskt svagare, att tillåta undantagande av en stor pensionsförsäkring. Dessa synpunkter motsvarar vad de kritiska remissorganen anförde innan regeln infördes; därutöver förekom även synpunkten att premierna för pensionsförsäkringar ofta belastat båda makarnas ekonomi och i viss mån kan jämföras med privat sparande.

Frågan är om man inte i sanningens namn måste erkänna att de nyss anförda synpunkterna i många enskilda fall helt slår ihjäl det schabloniserade resonemanget bakom utformningen av ÄktB 10:3 st. 2. Lagrummet var inte ens från början så lyckat som flertalet remissinstanser, inklusive juridiska fakultetsnämnden, tillät sig antaga. Tillfredsställelsen över presentationen av en rättstekniskt tilltalande lösning fick skymma blicken för det sakliga slutresultatet.

När frågan om undantagande av pensionsförsäkringar nu aktualiseras ånyo kan det först konstateras, att det helt saknas upplysningar om den faktiska frekvensen av pensionsförsäkringar med olika syften och i olika familjetyper. Med tanke på den stora omfattningen som försäljning av pensionsförsäkringar fått på senare år finns det kanske anledning tro, att pensionsförsäkringar oftare tecknas som komplement till en full pension genom anställning och/eller som kapitalplacering av skatteskal än för att tillgodose enbart ett grundläggande pensioneringsbehov. I den mån den nya regeln slår orättvist är det för övrigt oftast till nackdel för hustrun, eftersom det i allmänhet är mannen som skaffat en pensionsförsäkring på sin högre inkomst, som i sig ger rätt till pension av anställning, samtidigt som kvinnan i familjen har både lägre inkomst av förvärvsarbete och sämre pensionsförmåner.

Det förefaller sålunda finnas goda skäl för en lagändring. Enligt promemorian bör detta ske genom ett fasthållande av som huvudregel, att pensionsförsäkringar i skatterättslig mening får undantas från bodelning, jämte ett införande av en ny regel om att undantagande dock inte skall ske om

det vore oskäligt "med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt". Förslaget innebär otvivelaktigt att frågan om pensionsförsäkringens behandling vid bodelning i ett enskilt fall blir beroende av en skälighetsprövning. Samtidigt upprätthålls ett intryck av att tillämpningen inte blir alltför besvärlig, eftersom huvudregeln alltså skall vara att p-försäkringar undantas från bodelning, samtidigt som undantagsregeln i oskälighetsfallen skall utgöra "en ventil" (promemorian s. 15), som skall användas restriktivt (s. 16).

Fakultetsstyrelsen delar visserligen åsikten, att den existerande anknytningen till inkomstbeskattningen även fortsättningsvis bör utgöra en yttersta ram för vilka pensionsförsäkringar som alls skall kunna undantas från bodelning. Frågan är om den föreslagna utformningen av regleringen är den sakligt och rättstekniskt bästa. Svaret på den frågan beror främst på vilka faktiska omständigheter som skall få påverka bedömningen av vad som är skäligt.

I förslaget till lagtext i ÄktB 10:3 st. 3 framhålls betydelsen av "äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt". Enligt specialmotiveringen till förslaget (s. 16 f) är det främst vid långvariga äktenskap, som det kan vara oskäligt att den andra maken inte skall få del i pensionsförsäkringens värde, men bedömningen sägs också böra ske med hänsyn till båda makarnas pensionsförhållanden. Enligt motiven (jfr lagtexten) skall även beaktas pensionsförsäkringens värde i förhållande till makarnas övriga tillgångar; hänsyn bör bl. a. kunna tas till om den andre maken skulle bli mer eller mindre egendomslös om försäkringen undantogs från bodelningen. Vidare skall under omständigheterna i övrigt återigen beaktas hur respektive make ordnat sitt pensioneringskydd, hur uppbyggnaden av försäkringen har finansierats och om den make som har försäkringen kan antas ha ett särskilt behov. Som avslutande, övergripande synpunkt framhålls, att frågan om indragning i bodelningen av en pensionsförsäkring skall avgöras efter en helhetsbedömning av makarnas förhållanden, varvid omständigheterna kan tala i olika riktningar och därför balansera varandra.

Den hävdvunna utgångspunkten, som även ligger till grund för ÄktB 10:3 i hittillsvarande utformning, är att pensionsförsäkringar, som har sparmoment och faller utanför 1 st., är giftorättsgods liksom alla andra makarnas tillgångar, som inte gjorts till enskild egendom. ÄktB 10:3 st. 2 innebär att vissa pensionsförsäkringar — p-försäkringar i skatterättslig mening — ändå undantagits från bodelning med stöd av de ovan nämnda synpunkterna, att försäkringen tillgodoser ett pensioneringsbehov och att den andra maken ofta har pension direkt från arbetsgivare, vilken (på samma sätt som lönefordran, vilken inte förfallit till betalning) undantas från bodelning som s. k. särskild egendom enligt ÄktB 10:3 st. 1. Man kan säga att ÄktB 10:3 inneburit en presumtion för att ett undantagande av p-försäkringar från bodelning är rimligt. När det nu visar sig att regeln emellertid alltför ofta slår fel, gäller det att frångå presumtionen i just de fall där ändamålen inte tillgodoses, d.v.s. att försäkringen trots allt inte fyller ett klart pensionssyfte i det enskilda fallet eller att ett undantagande vore orättvist med hänsyn till den andra makens pensionsförhållanden.

Med ledning av nyssnämnda synpunkt kan man genomföra skälighetsbedömningen på två olika sätt. Antingen kan man baka in hänsynstagande till makarnas pensionsförhållanden i det enskilda fallet i grundregeln om undantagande av en p-försäkring från bodelning, nämligen genom ett tillägg att undantagande får ske enbart om det är skäligt med hänsyn till närmare angivna omständigheter. Men man kan också, som skett i promemorian, utgå från att undantagande av en p-försäkring skall få ske, om det inte är oskäligt med hänsyn till närmare angivna omständigheter. Materiellt sett behöver det inte få någon betydelse för utgången av ett enskilt fall, vilken modell som väljs. Den förra utformningen ger nog i och för sig ett bättre uttryck för det rättssystematiska förhållandet, att det är fråga om angivande av att vissa pensionsförsäkringar, som är giftorättsgods enligt allmänna regler, får undantas från bodelning. Den senare utformningen kan emellertid godtas om den bara uppfattas som uttryck för att man i fråga om p-försäkringar uppställt en *presumption* för att de skall få undantas, en *presumption* som kan frångås i det enskilda fallet. Möjligen medför de olika alternativen också en praktisk skillnad i fråga om *åberopanden* från makarnas sida om bodelningen är tvistig. Fakultetsstyrelsen lämnar emellertid den frågan, liksom eventuella konsekvenser för en bodelningsförrättares agerande, därhän med påpekande att dessa speciella spörsmål närmare besett nog är ganska invecklade.

Fakultetsstyrelsen motsätter sig inte den i promemorian valda lösningen med en oskälighetsregel om inskränkning av en rätt till undantagande av p-försäkringar från bodelning. Styrelsen kan emellertid inte acceptera uppfattningen i promemorian, att oskälighetsbedömningen skall uppfattas som enbart en ventil och tillämpas restriktivt. Vad man bör sträva efter är faktiskt rättvisa i det enskilda fallet, om *presumptionen* slår fel, och man bör inte redan i utgångsläget sätta någon spärr för denna strävan. Skälighetsbedömningen bör falla ut på samma sätt vare sig regleringen utformas på det ena eller det andra av de nyss berörda sätten.

Frågan är då vilka omständigheter som bör vara vägledande för bedömningen av om ett undantagande av en p-försäkring från bodelning är oskäligt mot den andre maken. Som framgått ovan blir det enligt promemorian tydligen fråga om en mycket allmän oskälighetsbedömning med hänsyn till makarnas hela ekonomiska situation; som första faktor av betydelse nämns i lagförslaget överraskande nog äktenskapets längd, och pensionsförhållandena nämns överhuvudtaget inte särskilt. Som redan framgått bör emellertid enligt fakultetsstyrelsens mening en (o)skälighetsbedömning klarare inriktas på makarnas pensionsförhållanden, låt vara att denna bedömning i viss utsträckning kan påverkas av andra omständigheter. Det är ju nämligen fråga om att nå en tillfredställande gräns kring de fall där en pensionsförsäkring som en förmögenhetstillgång skall tas undan från likadelning av makarnas giftorättsgods. Det i promemorian redovisade förslaget till lagtext liksom motivuttalandena är alltför obestämt utformat. I stället för att låta en skönsmässig bedömning av en rad omständigheter bli avgörande bör man sträva efter en rangordning av de relevanta argumenten. Resultatet bör då kunna bli både sakligt bättre och mera lättillämpat.

Den mest grundläggande omständighet som kan tala emot ett undantagande av en pensionsförsäkring från bodelningen är att försäkringens innehavare redan har ett tillfredsställande pensionsskydd, vanligen genom rätt till full pension av heltidsanställning. I så fall förefaller det normalt oskäligt mot den andra maken att pensionsförsäkringen som förmögenhetstillgång skall få tas undan från delningen av giftorättsgodset. Enligt allmänna regler är ju f.ö. även tillgångar som anskaffats före äktenskapet giftorättsgods. Det finns därför inte heller skäl att generellt tillåta undantagande av en pensionsförsäkring till den del som den betalats före giftermålet, om försäkringen inte är nödvändig för innehavarens individuella pensionsskydd.

Om en make, som innehar en p-försäkring, inte har andra pensionsförmåner, bör försäkringen alltid få tas undan från bodelningen åtminstone till den del som försäkringens värde bygger på premiebetalningar, som gjorts redan före äktenskapets (eller det tidigare samboendets) ingående. Pensionsbehovet tar då klart över den formella synpunkten att även tillgångar, som förvärvats före äktenskapet, är giftorättsgods. Denna tanke leder dock inte längre än att innehavaren av en p-försäkring, vilken saknar annan pensionsrätt, bör få ta undan så stor del av försäkringens värde, som motsvarar en för honom skälig pensionsnivå. Exceptionellt stora försäkringar bör m.a.o. inte kunna undantas i sin helhet.

I den mån som försäkringen, låt vara att den fyller ett grundläggande pensionssyfte, betalats under äktenskapet, finns det anledning ta hänsyn även till den andre makens pensionssituation. Om den andre maken kan påräkna full egenpension på grund av arbete, bör det inte finnas något att invända mot ett undantagande av p-försäkringen. Att makarna kan hamna på olika pensionsnivåer är i och för sig bara en konsekvens av att de kan ha olika stora arbetsinkomster. Skulle den andre maken emellertid inte kunna påräkna full pension för egen del, kan det emellertid nog ibland vara oskäligt, att tillåta ett undantagande av p-försäkringen från bodelningen i den mån försäkringens värde beror på premiebetalningar under äktenskapet. Utgångspunkten är ju nämligen då att, om man bortser från p-försäkringen, båda makarna saknar tillfredsställande pensionsskydd. Till den del som p-försäkringen anskaffats under äktenskapet, och ej är omedelbart anknuten till innehavarens anställning (då likheten med pension från arbetsgivaren kan ta över), kan det nog ofta anses oskäligt, att den skall få tas undan av innehavaren. Synpunkten att försäkringen kan ses som anskaffad med stöd av båda makarnas gemensamma ekonomi under äktenskapet, får då särskild relevans.

Den sistnämnda synpunkten ligger för övrigt bakom den rätt till delning mellan makar av alla typer av pensionsanspråk, som förekommer i Väst-Tyskland genom reglerna om "Versorgungsausgleich" och som också i allt högre grad tillämpas i olika delstater i U.S.A. under begreppet "pensionsplitting". Det kan dessutom noteras att frågan om delning av makars egenpension enligt socialförsäkringssystemet f.n. övervägs av pensionsberedningen. Ett beaktande av synpunkten inom ramen för ÄktB 10:2 är sålunda ganska naturlig.

Med ledning av de här framförda synpunkterna skulle ÄktB 10:2 st. 3 kanske kunna utformas ungefär på följande sätt:

Andra stycket gäller ej till den del som ett undantagande av rätten till pension på grund av försäkring skulle vara oskäligt med hänsyn till försäkringshavarens samlade pensionsförmåner, brister i den andra makens pensionsskydd och att premierna för försäkringen erlagts under äktenskapet.

Fakultetsstyrelsen gör inte anspråk på att härmed ha presenterat ett i allo genomarbetat lagförslag. En slutlig lösning bör dock avvika från departementspromemorian och utformas i någorlunda anslutning till vad som här har anförts.

Försäkringsinspektionen

Inspektionen tillstyrker förslaget. Av rättviseskäl är det motiverat att ha denna jämkningsregel i fall då en äktenskapsskillnad annars skulle få orimliga ekonomiska konsekvenser för ena parten.

Kammarkollegiet

Kollegiet har inte någon erinran mot förslaget i sak men anser det nödvändigt med ett förtydligande av vad som avses med "utom i fall som avses i första stycket".

I de fall en pensionsförsäkring dras in i en bodelning som sker med anledning av en makes dödsfall blir kvarlåtenskapen, underlaget för arvs-skattens beräkning, mindre resp större beroende på om det är den avlidnes eller den efterlevandes försäkring som dras in. För att detta skall kunna beaktas vid en skatteberäkning krävs en följdändring i 15 § 1 a mom AGL.

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer

Föreningen menar att den kritik som riktats mot nuvarande bestämmelse i 10 kap. 3 § 2 st ÄktB är befogad. Föreningen biträder vad som i departementspromemorian anförts om indragning av pensionsförsäkring i bodelning.

Svenska Bankföreningen

Bankföreningen tillstyrker förslaget.

Svenska Sparbanksföreningen

Här föreslås att den gällande regeln om behandling av pensionsförsäkring vid bodelning kompletteras med en ny jämkningsregel innebärande att rätten till en pensionsförsäkring som enligt 10 kap 3 § ÄktB skall undantas från bodelning ändå skall, helt eller delvis, ingå i bodelningen, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta denna från bodelning.

Sparbanksföreningen tillstyrker förslaget, dock med följande reservation. I förslaget såsom det är formulerat i betänkandet överlämnas åt parterna eller förordnad bodelningsman att besluta huruvida en ev pensionsförsäkring skall ingå eller ej. Sparbanksföreningen hade ansett det önskvärt om regeln fått en klarare utformning och att man sökt undvika att åt rättspraxis överlåta ytterligare en tolkningsregel (en synpunkt som föreningen framfört vid tidigare tillfällen avseende ett flertal av reglerna ingående i de nya familjerättslagarna).

Förslagsvis borde huvudregeln vara att en pensionsförsäkring *alltid* skall ingå i en bodelning, dock med eventuellt undantag för den typ av pensionsförsäkring som ej utgör en ren kapitalplacering, t. ex. en av arbetsgivaren betald försäkring avsedd som substitut eller komplettering av en pension.

Svenska Försäkringsbolags Riksförbund

Att 10 kap 3 § andra stycket kompletteras med en jämningsregel lämnar riksförbundet utan erinran.

I promemorian anges vissa alternativa lösningar, nämligen att införa en rätt att i förväg avtala om att pensionsförsäkring skall ingå i bodelning (sk föravtal) respektive möjligheten att göra bodelning under äktenskapet.

Argumenten mot en lösning i form av föravtal är att "den kräver en aktivitet från makarnas sida före det att bodelning aktualiseras, att båda makarna måste vara överens samt att den förutsätter att makarna har goda kunskaper om lagens innehåll". Detta är naturligtvis i och för sig riktigt i det övervägande antalet fall. Men det ena goda behöver ju inte förskjuta det andra. Är makarna överens och vill omfördela rätten till en pensionsförsäkring bör de också ha rätt att göra det på ett enkelt sätt i form av ett föravtal.

Riksförbundet anser således att — vid sidan om jämningsregeln — en rätt att ingå föravtal bör tillåtas. Denna rätt bör även utsträckas till att omfatta redan tecknade pensionsförsäkringar.

Att makarna kan omfördela rätten till en pensionsförsäkring genom bodelning under äktenskapet är visserligen korrekt men detta rekommenderar inte försäkringsbolagen eftersom skatteeffekterna för ej slutbetalda försäkringar f. n. inte är helt klarlagda.

En smidigare lösning vore om makarna i ett äktenskapsförord kunde förordna om försäkringen på lämpligt sätt. Riksförbundet föreslår således att lagstiftningen ändras så att makar genom äktenskapsförord kan bestämmande att en privat pensionsförsäkring skall ingå i kommande bodelning.

Rätten enligt 10 kap 3 § 3 st ÄktB att kräva att pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger helt eller delvis skall ingå i bodelning bör vara en rättighet som är förbehållen maken personligen. Vid bodelning i anledning av dödsfall bör inte den avlidnes arvingar kunna åberopa nämnda paragraf. Detta bör framgå av lagtexten.

Det är i många fall fortfarande den kvinnliga parten i ett äktenskap som är den ekonomiskt svagare parten. Varje förändring som ökar den svagares möjlighet att hävda sina ekonomiska intressen är positiv. Detta gäller inte minst i de sammanhang då en privat pensionsförsäkring utgör en kapitalinvestering.

I den mån en privat pensionsförsäkring utgör en pensionskomplettering, för den som till följd av hemarbete har en svag pensionsgrund, förutsätter vi att pensionsförsäkringen normalt sett ej tas in i en bodelning.

Fredrika-Bremer-Förbundet

Parterna i ett äktenskap bestämmer själva sin arbetsfördelning. Men samhället har inte någon anledning att ensidigt gynna den part som inte tar aktiv del i det obetalda arbetet. Valet – att en av makarna under viss tid åtar sig en större del av den rent ekonomiska försörjningen – måste båda gemensamt ta konsekvenserna av.

I den ekonomiska verklighet som vi lever idag är kvinnorna som kollektivt de stora förlorarna. Många kvinnor har så låg ATP att det inte lönar sig för dem att teckna en pensionsförsäkring och så låg inkomst att de inte "har råd att spara". En pensionsförsäkring kan vara ett sätt att, genom uppskjuten konsumtion, skapa trygghet för båda eller den av makarna som tagit större delen av det obetalda arbete som ofta är en förutsättning för den andres inkomster.

Detta och det faktum att parterna gemensamt bör ta konsekvenserna av sitt val gör att Fredrika-Bremer-Förbundet anser att pensionsförsäkringar skall räknas in i giftorättsgodset. Att som nu föreslås införa en undantasregel kan vid första påseende förefalla vara en rimlig minimiåtgärd. Men den har försetts med en restriktivitet för tillämpningen som är stötande. Specialmotiveringarna bör åtminstone skrivas om i en anda som överensstämmer med vad förslaget till lagtext vid normal läsart ger intryck av.

Husmodersförbundet Hem och Samhälle

Den 1 januari 1988 när den nya äktenskapslagstiftningen trädde i kraft visade det sig att familjernas gemensamma pensionsförsäkringar hade införts som enskild egendom för den som tagit försäkringen. På detta sätt fördes pensionsförsäkringarna undan. Vid bodelning p.g.a. skilsmässa eller vid bodelning under pågående äktenskap och vid dödsfall och bouppteckning kunde inte förmånstagande åberopas av änkan eller barnen. De nu gällande bestämmelserna avseende pensionsförsäkringar vid bodelning bör förändras snarast då de är orättfärdiga mot familjen.

Då pensionsförsäkringar ofta har karaktären av kapitalplacering eller långvarigt sparande finner vi det oskäligt mot den ekonomiskt svagare maken om den andra maken får undantaga en stor pensionsförsäkring från bodelningen. Den ekonomiskt bättre ställda maken får inte ges möjligheter att placera sina pengar i en pensionsförsäkring i syfte att undandraga den

andra maken del i denna. Det är framför allt vid långvariga äktenskap som det framstår som särskilt oskäligt att den make som inte har del i pensionsförsäkringen får del av dess värde vid bodelning. Rätt till pension pga försäkring som någon av makarna äger skall ingå i bodelningen eller bouppteckning.

Yrkeskvinnors Riksförbund

Det är Riksförbundets mening att den ändring som föreslagits i ÄktB 10 kap. 3 § om pensionsförsäkrings ingående i bodelningen vid äktenskapskillnad helt sammanfaller med Riksförbundets åsikt.

Pensionsförsäkring tas ofta som en följd av familjens gemensamma ekonomiska planering och med den part som försäkringstagare som har den högsta inkomsten, oftast mannen. Man anser sig inte ha råd med var sin pensionsförsäkring.

Vid sådana och liknande fall har kvinnorna i hög grad blivit missgynnade och blivit ekonomiskt lidande vid separationer. Detta trots att båda bidragit till att betala försäkringen.

Yrkeskvinnors Riksförbund ser därför med glädje en lagändring som kommer att ge större möjlighet till en rättvisare ekonomisk fördelning vid bodelningar i framtiden.

4 Övergångsbestämmelsen

Stockholms tingsrätt

Tingsrätten har ingen erinran mot de föreslagna reglerna.

Förslag till

Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

3 §

Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten.

Även om det inte följer av första stycket, skall rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger inte ingå i bodelning, om utfallande belopp skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller invalidpension, eller
2. efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pensionen föreligger vid bodelningen.

Rätt till pension på grund av en försäkring som någon av makarna äger skall dock, utom i fall som avses i första stycket, helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.

11 kap.

4 §

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltjämt hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Har den ena maken utan den andra makens samtycke inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes i inte obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andra makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltjämt hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla

sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan rättighet jämföras förvärv av rättigheten. Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andra maken har samtyckt till åtgärden.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990.

2. Ligger den dag som avses i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken före den 1 januari 1990 tillämpas 10 kap. 3 § och 11 kap. 4 § i deras äldre lydelse.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1989-10-09

Närvarande: f. d.. regeringsrådet Bengt Wieslander, regeringsrådet Bertil Werner, justitierådet Ulf Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 28 september 1989 har regeringen på hemställan av statsrådet Laila Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken.

Förslaget har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Göran Lambertz.

Förslaget föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Enligt det föreslagna tredje stycket i 10 kap. 3 § skall en privat pensionsförsäkring av det slag som enligt andra stycket skall hållas utanför bodelning under vissa förutsättningar ingå i bodelningen helt eller delvis. Den föreslagna lagtexten förefaller onödigt komplicerad. Lagrådet anser att det inte kan bli föremål för missuppfattning om vilka pensionsförsäkringar som avses om paragrafen ges följande lydelse.

”Rätt till pension som avses i andra stycket skall dock helt eller delvis ingå i bodelning, om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning.”

Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 oktober 1989	4
1 Inledning	4
2 Allmän motivering	5
2.1 Allmänna utgångspunkter	5
2.2 Vederlagsregeln	6
2.3 Behandling av pensionsförsäkringar vid bodelning	9
2.4 Ikraftträdande m. m.	13
2.5 Reformens kostnadseffekter	13
3 Upprättade lagförslag	13
4 Specialmotivering	14
5 Hemställan	16
6 Beslut	17
 Bilaga 1 Det huvudsakliga innehållet i promemorian (Ds 1989:41) Vissa äktenskapsrättsliga frågor	 18
Bilaga 2 Promemorians lagförslag	19
Bilaga 3 Sammanställning av remissyttrandena	21
Bilaga 4 Lagrådsremissens lagförslag	34
Bilaga 5 Lagrådets yttrande	36

